

ARCHITEKTURA SZKÓŁ OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO NA LUBELSZCZYŹNIE

Elżbieta Przesmycka¹, Ewa Rzączyńska²

¹Politechnika Wrocławska, ²Politechnika Lubelska

¹Wrocław University of Technology, ²University of Technology in Lublin

Streszczenie. W pracy przedstawiono rozwój budownictwa szkół powszechnych na terenie województwa lubelskiego w Odrodzonej Polsce. Omówione zostały typowe szkoły z tego okresu lokowane w małych miasteczkach oraz terenach wiejskich. Główne cechy projektów to umieszczanie w lokalach szkolnych mieszkań dla nauczycieli oraz dbanie o otoczenie i zaplecze sanitarne. Badania oparto na analizie oryginalnych projektów na podstawie, których wznoszono poszczególne obiekty.

Słowa kluczowe: architektura, szkolnictwo w Polsce, 1918–1939

WPROWADZENIE

Okres zaborów, połączony w Królestwie Polskim z przymusową rusyfikacją społeczeństwa, a potem okupacja ziem Polski przez wojska państw centralnych w czasie I wojny światowej spowodowały ogromne zaniedbania w edukacji polskiego społeczeństwa. Rok 1918 i lata kolejne był czasem odbudowy niepodległego państwa polskiego. Odnowa dotyczyła, zarówno sfery politycznej, gospodarczej, jak i społecznej.

Za zadanie priorytetowe uznano reformę szkolnictwa, umożliwiającą stworzenie odpowiednich dla młodzieży warunków do nauki. W 1919 r., pomimo toczącej się wojny z Rosją Sowiecką, władze państwowe opracowały dekret o obowiązku szkolnym¹. Obowiązkowy proces kształcenia miał trwać siedem lat. Nakazywał on uczęszczać do szkoły dzieciom pomiędzy siódmym a czternastym rokiem życia.

Wprowadzenie reformy oświaty utrudniały bardzo złe warunki lokalowe lub ich zupełny brak w wielu miejscowościach, a zwłaszcza na terenach wiejskich. Przykładem budownictwa szkolnego z okresów zaborów może być rosyjska dwuklasowa szkoła męska w mieście Międzyrzecz Podlaski. Należy tu nadmienić, iż w 1913 r., tuż przed wybuchem I wojny światowej, miasto miało 15 216

¹ DzUMWRiOP 1919, nr 2, poz. 2.

mieszkańców, przy czym w 1907 r. 75,7% mieszkańców stanowiła ludność wyznania mojżeszowego (tj. 9117 osób), z ogólnej wówczas liczby ludności 12 090 osób².

Szkoła została wzniesiona w latach 1866–1867. Początkowo był to budynek drewniany, na podmurówce ceglanej, kryty gontem. Po pożarze w 1874 r. szkoła została odbudowana, a w 1885 r. pokryta blachą. Mieściły się w niej klasy oraz cztery pokoje dla nauczycieli – każdy z kuchnią i spiżarnią. Do 1915 r. obiekt pełnił funkcję szkoły, a od 1918 r. stał się własnością magistratu. W 1925 r. budynek został przebudowany, a po II wojnie światowej w 1945 r. przekształcono jego wnętrze i przebudowano otwory okienne i drzwiowe.

Ryc. 1. Budynek po dawnej szkole rosyjskiej w Międzyrzeczu Podlaskim przy ul. Warszawskiej 12 (fot. G. Rola, Ł. Pękała)

Fig. 1. Building of an Russian school in Międzyrzec Podlaski in Poland (fot. G. Rola, Ł. Pękała)

Budynek skierowany jest kalenicowo do ulicy Warszawskiej. Wykonany jest w konstrukcji drewnianej, oszalowany, z czterospadowym dachem krytym papą. Parterowy i niepodpiwniczony obiekt założono na planie litery „T”. Obecnie wnętrze dawnej szkoły składa się z korytarza i przylegających do niego pomieszczeń. Elewacja główna, południowo-zachodnia jest czteroosiowa. Na każdej z osi znajdują się okna. Budynek nie posiada szczególnej dekoracji architektonicznej.

² Za: E. Przesmycka, *Przeobrażenia zabudowy i krajobrazu miasteczek Lubelszczyzny*, Lublin 2001, s. 73, 145.

UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-PRAWNE DLA ROZWOJU BUDOWNICTWA SZKOLNEGO W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

W Polsce tuż po odzyskaniu niepodległości aż 95% szkół stanowiły placówki jedno- i dwuklasowe. Nauczanie prowadził jeden nauczyciel w jednej izbie lekcyjnej. Pod opieką miał około sześćdziesięcioro uczniów w różnym wieku i na różnym poziomie nauczania. W dziedzinie oświaty nowe władze polskie stanęły w obliczu olbrzymich trudności. II Rzeczypospolita, jako państwo stanowiące dziedzictwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów, była szalenie zróżnicowana narodowościowo i kulturowo. Ludność polskojęzyczna stanowiła zaledwie 70% populacji kraju; Ukraińcy stanowili 15%; Żydzi 8,5%; Białorusini 4,7% społeczeństwa. Stosunkowo liczna była grupa ludności niemieckiej 2,2%. Liczebność innych grup narodowościowych była niższa niż 1%. Zaledwie 44% Polaków umiało czytać i pisać³. Rzeczypospolita stanęła więc przed wielkim wyzwaniem. Z tych licznych grup narodowościowych starano się stworzyć jednolite społeczeństwo. W 1919 r. zebrał się „Sejm Nauczycielski”, którego zadaniem było przygotowanie programów nauczania w jednolitym państwowym systemie szkół. Nauka miała być obowiązkowa i bezpłatna. Praktycznie system ten wszedł w życie trzy lata później. Jednocześnie dawało się zauważyć zjawisko, występujące zwłaszcza wśród wielu mniejszości etnicznych, zmierzające do zaniechania porozumiewania się w języku polskim i negowania wielonarodowej kultury. W latach 1928/29 do szkoły uczęszczało już 96% dzieci w wieku szkolnym (7–14 lat). W latach 30. zostały zainicjowane przez ministra Janusza Jędrzejewicza reformy szkolnictwa, które były później kontynuowane przez jego brata Wacława Jędrzejewicza, co przyczyniło się do rozwoju szkolnictwa średniego. Jednocześnie pomimo licznych wysiłków państwa, na skutek jego ograniczonych zasobów, zawsze podaż w dziedzinie oświaty pozostawała daleko w tyle za popytem.

Należy nadmienić, że w odradzającej się Polsce nie panowały początkowo spójne przepisy prawne zarówno co do sposobu budowania, jak i warunków technicznych, jakim tego typu obiekty powinny sprostać. Polska była wówczas zlepkiem ziem trzech zaborów. W latach 1918–1921 musiała toczyć jednocześnie sześć wojen.

Odsetek szkół jednoklasowych i dwuklasowych znacznie zmniejszył się w latach 1918–1922. Z pomocą samorządów, nauczycieli oraz dzięki olbrzymiemu zaangażowaniu miejscowego społeczeństwa oddawano do użytku coraz większą ilość szkół⁴. Stając przed problemem rozpowszechnienia właściwych zasad budowania szkół, Ministerstwo Robót Publicznych wydało materiały⁵ zawierające

³ Za: N. Dawies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, Znak, 1999, s. 883.

⁴ Za: ks. Piotr Mazur, 2004, *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle prasy lokalnej 1918–1939*, Lublin, s. 60.

⁵ *Materiały Architektoniczne, Budowle użyteczności publicznej wsi i miasteczek*, Z. 1. *Szkoły powszechne*. Warszawa 1921, Nakł. Min. Robót Publ., UWL. Wyd. Kom. Budowl. Sygn. 2924.

przykłady budowania odpowiednich typów szkół powszechnych oraz ich projekty opracowane w Wydziale Budownictwa Szkolnego, MWR i OP.

W §15, czytamy, że

Budynek szkolny pod względem architektonicznych rozwiązań winien komunikować się z otoczeniem. Całokształt rozwiązań winna uwzględniać estetyczne ukształtowane bryły budynku i piękne rozwiązanie szczegółów [...].

W 1922 r. weszły w życie dwie ustawy, z których pierwsza stanowiła o zakładaniu i utrzymywaniu szkół powszechnych, natomiast druga nakazywała budowanie na potrzeby tych właśnie jednostek edukacyjnych.

W pierwszych latach po wojnie w woj. lubelskim wzniesiono 36 murowanych i aż 150 drewnianych budynków szkolnych. Była to jednak wciąż zbyt mała ilość w stosunku do potrzeb. Kampania na rzecz budowy szkół, przeprowadzona w latach 1927–1929, doprowadziła do powstania 27 nowych budynków szkolnych i 131 sal lekcyjnych. W 1933 r. z inicjatywy Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych jedynie w samym Lublinie utworzono 10 nowych budynków⁶.

Z biegiem czasu istnienia Rzeczypospolitej, zmieniały się wymogi i standardy, jakim powinny odpowiadać budynki szkolne⁷.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, na terenie kraju obowiązywały różnorodne przepisy budowlane, związane z prawodawstwem byłych zaborców⁸. Doceniając potrzeby zniszczonego wojną kraju, Minister Robót Publicznych wydał rozporządzenie wykonawcze do ustawy z dnia 2 marca 1920 r., określające organizację odbudowy technicznej wsi, miast i miasteczek⁹. W rozporządzeniu tym określono, iż odbudowę zniszczonych budynków poszkodowani przeprowadzają w zasadzie sami przy pomocy i kontroli ze strony Państwa.

Techniczna pomoc państwowa będzie polegać na dostarczeniu bezpłatnych planów wzorcowych i nadzorze budowlanym przy wznoszeniu [...] szkół [...].

Opracowaniem planów miały się zająć powiatowe Biura odbudowy, uwzględniając przy tym obowiązujące przepisy budowlane, warunki miejscowe, względy zdrowotne, ogniowe, gospodarcze i estetyczne. Wykonanie tych planów mogło być powierzane prywatnym biuram technicznym lub cywilnym in-

⁶ *Z przeszłości dalekiej i bliskiej. Szkice z dziejów Lubelszczyzny*, red. A. Koprukowniak i W. Śladkowski, Lublin 1980, s. 312.

⁷ *Publiczne szkoły powszechne pierwszego stopnia*. Min. Wyznań Relig. i Oświecenia Publ., Warszawa, 1937, ss. 105.

⁸ W miastach byłego Królestwa Polskiego obowiązywały przepisy z dnia 26 września 1820 r. (Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego, Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych Cz. I. Gospodarstwo miejskie. T. II wyd. 1866 r.), w miastach b. cesarstwa rosyjskiego obowiązywał Zbiór praw cesarstwa rosyjskiego (t. XII, cz. I, wyd. 1900 r. i uzupełn. 1906, 1908, 1909, 1910 i 1912), dla miast królewskich: Lwowa i Krakowa były odmienne przepisy, dla gmin miejskich w zaborze austriackim obowiązywała ustawa z 28 kwietnia 1882 r. (Dz. U. i Rozp. kr. dla Kr. G. i L. z W. Ks. Kr. nr 77), a dla znaczniejszych miast Królestwa Galicji i Lodomerii ustawa z dnia 4 kwietnia 1889 r. (Dz. U. i Rozp. kr. dla Kr. G. i L. W. Ks. Kr. Nr 31). Inne jeszcze przepisy prawne obowiązywały w byłym zaborze Pruskim, Księstwie Pozańskim i Cieszyńskim.

⁹ Dz. U. RP nr 43, poz. 264, 1920.

żynierom albo architektom. W przypadku, gdy przez daną miejscowość przechodziła kolej, plany wzorcowe miały być w taki sposób opracowane, aby część budynków zwrócona ku kolei i niczym niezasłonięta miała wygląd estetyczny. Nadto zalecano, by od strony kolei nie umieszczać „wychodków, gnojowni itp.”. Rozporządzenie określało też, jakie miejscowości należy uważać za zniszczone przez wojnę (na Lubelszczyźnie było to 31 miejscowości). Dla tych miejscowości wznoszenie „stałych budowli”, przed zatwierdzeniem planu regulacyjnego było wzbronione.

Unifikacja prawa budowlanego dla całej Rzeczypospolitej nastąpiła dopiero 16 lutego 1928 r., po opracowaniu jednolitego tekstu polskiego prawa budowlanego¹⁰, wydanego w formie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o *prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli*. Rozporządzenie to zawierało wiele przepisów odnośnie sporządzania planów zabudowy, parcelacji terenów budowlanych i scalania działek budowlanych, postępowań administracyjnych i przekształceń działek zabudowanych wadliwie. Zawierało również przepisy policyjno-budowlane obejmujące zasady dotyczące zabudowy działek, wysokości budynków, budowy ścian, pieców, kominów, studni, ustępów itp. Szkoły zostały w tym rozporządzeniu określone jako „budynki przeznaczone na szczególne cele”. W art. 320, stwierdzono, iż Minister Robót Publicznych jest upoważniony do wydania w drodze rozporządzenia w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami szczegółowych przepisów „o budowie [...], szkół [...] i w ogóle do budynków, przeznaczonych do użytku publicznego”. Do czasu wydania odnośnych przepisów, „właściwe władze w każdym poszczególnym wypadku miały określać warunki, którym powinny czynić zadość wspomniane wyżej budynki.”

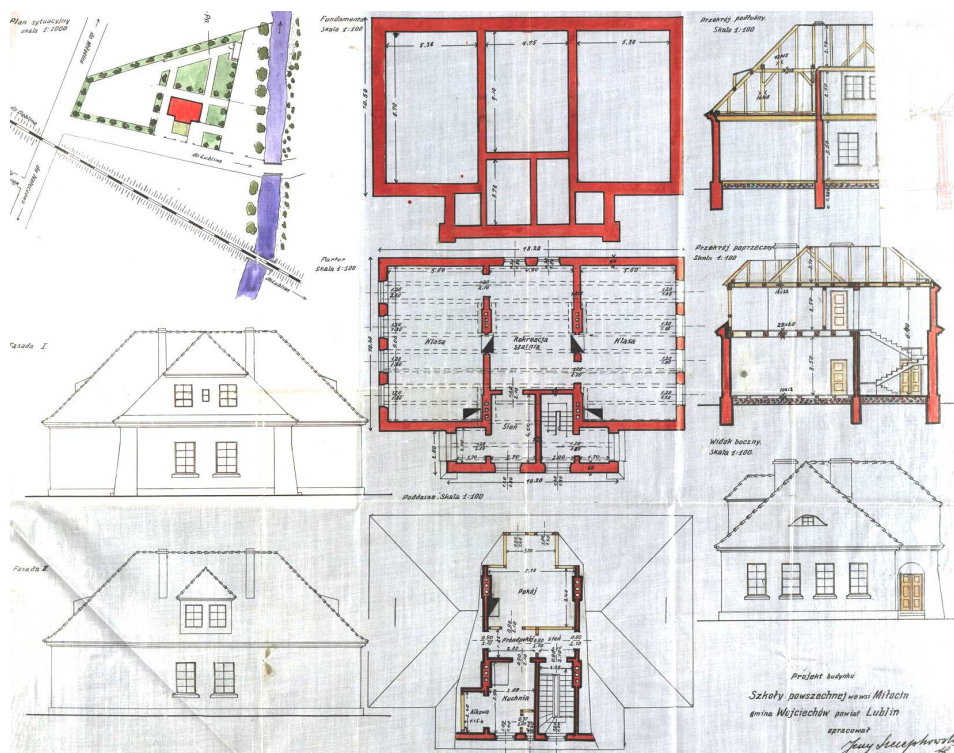
W niniejszym artykule przedstawiono przykłady realizacji budynków szkolnych, zwłaszcza tych najmniejszych, wzniesionych na Lubelszczyźnie w okresie międzywojennym.

MIŁOCIN, GMINA WOJCIECHÓW

Przykładem szkoły wzniesionej według określonych w rozporządzeniu zaleceń była szkoła powszechna w Miłocinie, w gminie Wojciechów. Otoczona zielenią szkoła, usytuowana była przy trasie lubelskiej, łączącej Dęblin poprzez Nałęczów z Lublinem. Sam budynek to bryła typowa dla okresu Międzywojennego, wykonany w stylu dworcowym tzw. „narodowym”. Został zaprojektowany, jako parterowy z poddaszem mieszkalnym dla nauczyciela. Na parterze znajdowały się dwa pomieszczenia przeznaczone do nauki. Oddzielone były od siebie korytarzem, który miał spełniać role rekreacyjne dla młodzieży oraz służyć jako szatnia. Budynek posiadał dwa wejścia. Pierwsze – poprzedzone sienią, prowadziło do sal lekcyjnych. Drugie – na klatkę schodową wiodącą na podda-

¹⁰ Dz. U. RP nr 23, poz. 202, 1928.

sze, gdzie znajdowało się samodzielne mieszkanie z obszernym pokojem, kuchnią, przedpokojem oraz sienią.

Ryc. 2. Szkoła powszechna w Miłocinie, APL, sygn. SPL 1370, (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 2. School in Miłocin, APL, sygn. SPL 1370

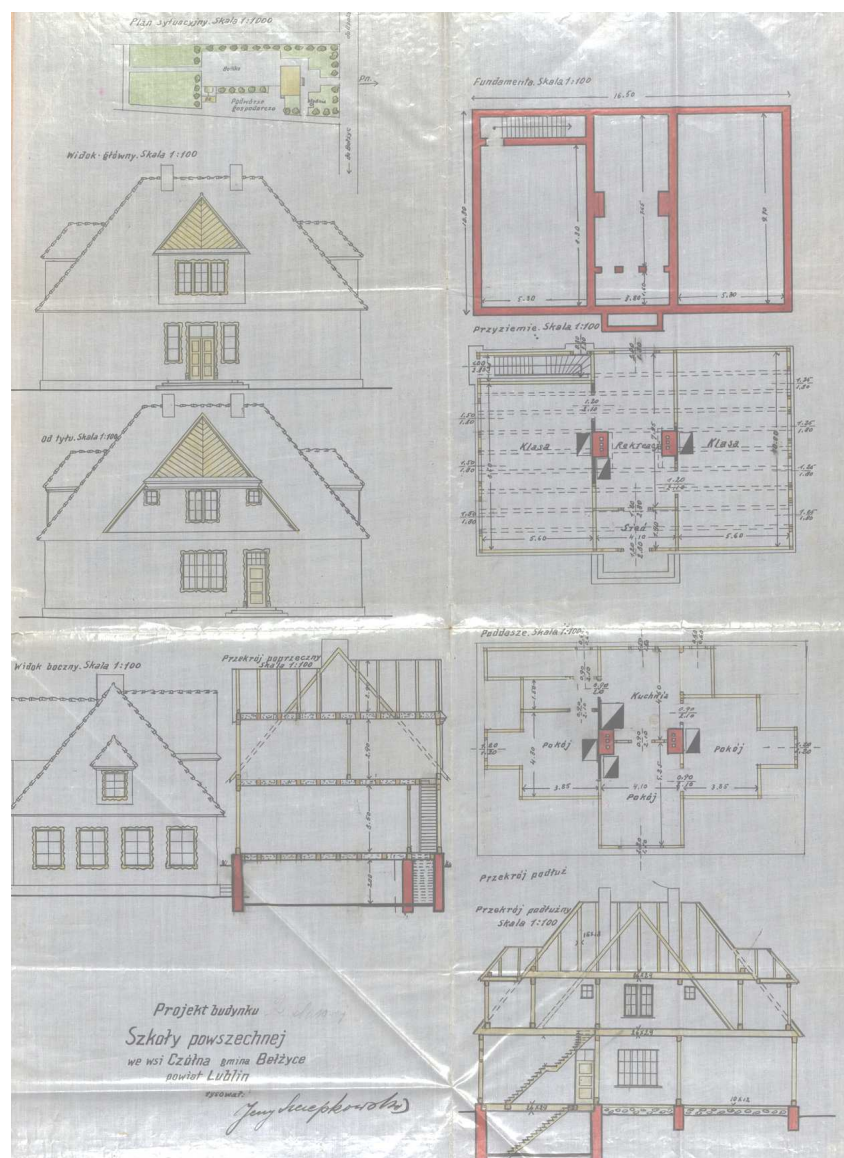
Szkoła była murowana, kryta dachówką. Teren szkolny znajdował się w pobliżu trakcji kolejowej. Projekt uwzględniał, zatem zalecenia Ministra Robót Publicznych i od strony kolei budynek miał wygląd estetyczny. Zaplecze gospodarcze oraz toalety umieszczono w miejscu osłoniętym przed widokiem podróżnych.

CZÓŁNA, GMINA BEŁŻYCE

Projekt szkoły powszechnej we wsi Czółna w gminie Bełżyce powstał w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Lokalizację szkoły zaplanowano w bezpośrednim sąsiedztwie drogi do Bełżyc i Opola. Szkoła została zaprojektowana jako dwuklasowa, nie odbiegała więc od standardu większości budynków szkół wiejskich powstających w tym czasie. Klasy zostały oddzielone korytarzem rekreacyjnym. Wejście główne w fasadzie frontowej wiodło do sieni, od

tyłu drugie wejście z klatką schodową prowadzącą na poddasze mieszkalne z trzema pokojami i kuchnią.

Na działce wyznaczono miejsce na boisko oraz podwórze gospodarcze, a całość otaczającego szkołę terenu zadrzewiono. Otaczanie szkół drzewami wysokimi było charakterystyczne dla realizacji z tego okresu.

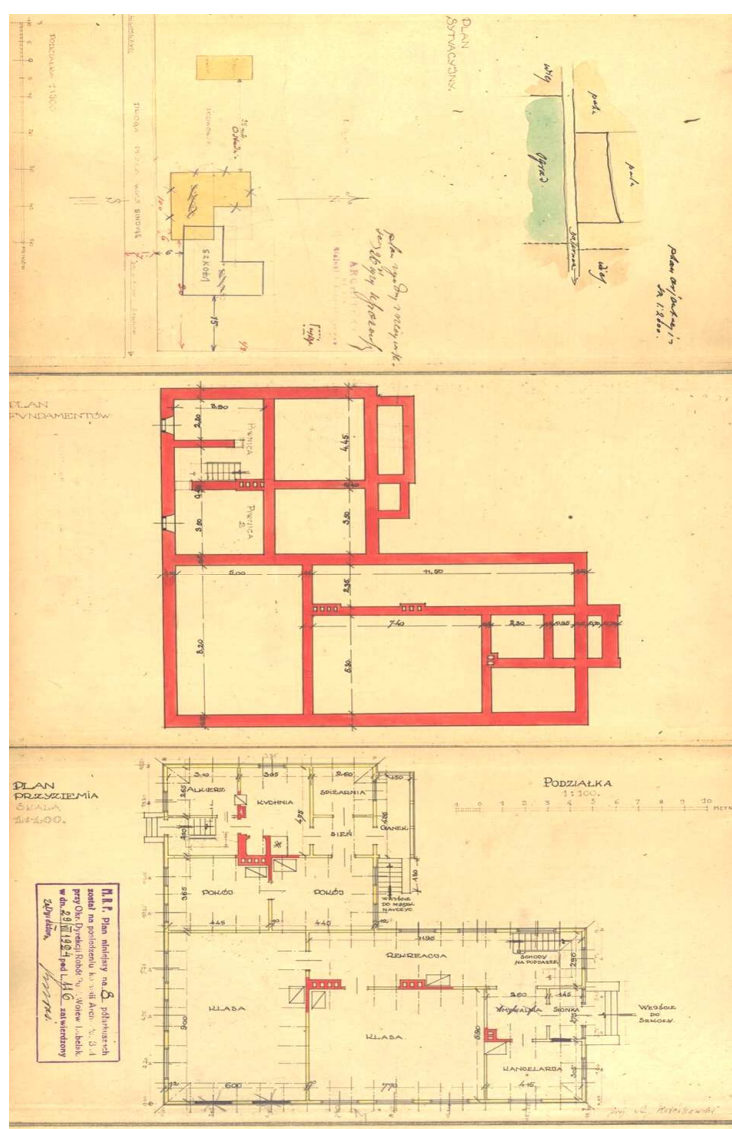

Ryc. 3. Szkoła powszechna we wsi Czółna gmina Bełżyce powiat Lublin, APL, sygn. SPL 1369, (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 3. School in Czółna at Lublin Region, APL, sygn. SPL 1369

PROJEKT SZKOŁY POWSZECHNEJ DWUODDZIAŁOWEJ W BINDUDZIE GMINA SARNAKI

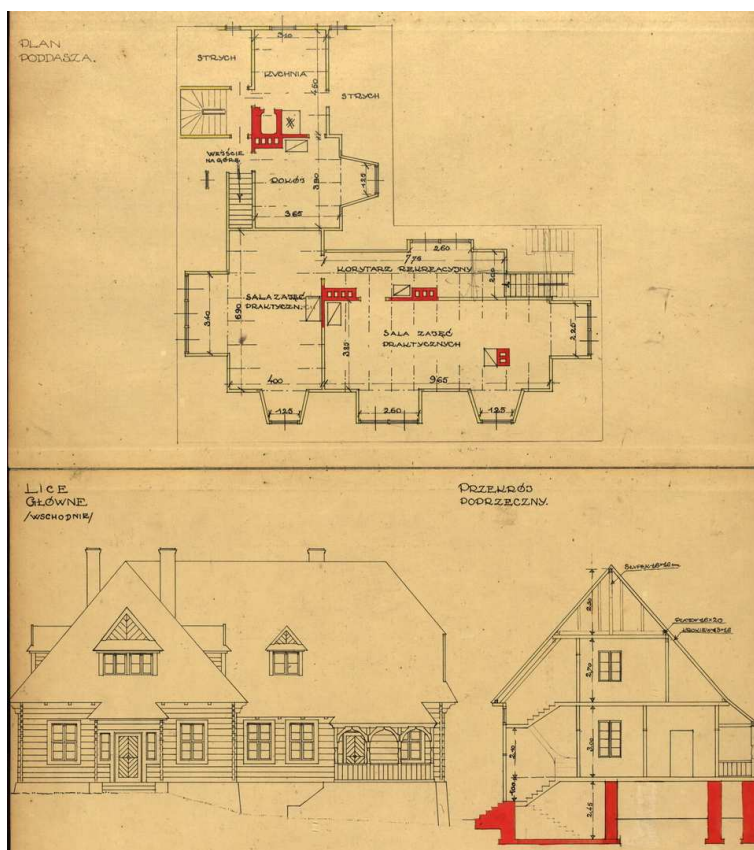
Projekt dwuklasowej szkoły powszechnej we wsi Binduga zatwierdzono w 1924 r. Była to szkoła parterowa z poddaszem, zaprojektowana w modnym wówczas stylu zakopiańskim. Plan budynku przewidywał dwie klasy lekcyjne

Ryc. 4. Szkoła powszechna we wsi Binduga, plan sytuacyjny, rzut przyziemia, APL, sygn. SPK 345, (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 5. School in Binduga, APL, sygn. SPK 345

oraz dwa mieszkania dla nauczycieli. Pierwsze, razem z klasami, kancelarią oraz korytarzem rekreacyjnym, znajdowało się na parterze. Składało się z dwóch pokoi, kuchni, spiżarni oraz alkierza. Do mieszkania wchodziło się przez obszerny ganek. W tej części szkoła została podpiwniczona. Na poddaszu oprócz małego pokoju z kuchnią znajdowały się dwie sale zajęć praktycznych. Przy szkole zaplanowano boisko oraz podwórze. Szkoła usytuowana została przy drodze biegnącej do Klimczyc, Kózek i Sarnak.

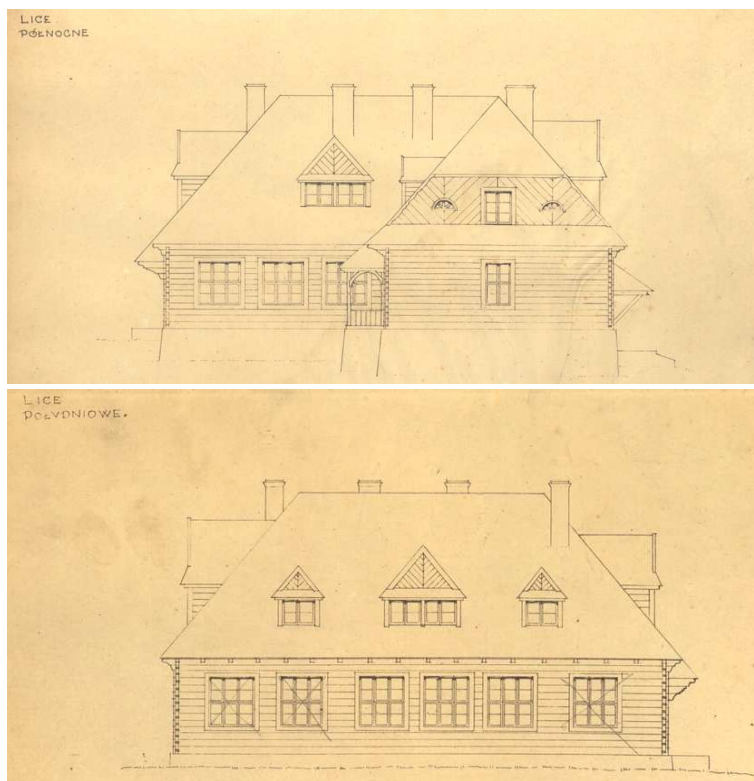

Ryc. 5. Szkoła powszechna we wsi Binduga, plan poddasza, przekrój poprzeczny, elewacja frontowa, APL, sygn. SPK 345, (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 5. School in Binduga, APL, sygn. SPK 345

W większych miejscowościach, dawnych miasteczkach, które utraciły prawa miejskie po I wojnie światowej, na skutek prewencyjnych działań władz carskich w latach 1868–1870, a liczących wówczas 728 mieszkańców, w tym 404 Żydów (tj. 55,5%)¹¹, szkoły powszechne budowano jako większe. Z racji trady-

¹¹ Za: E. Przesmycka, *Przeobrażenia zabudowy i krajobrazu miasteczek Lubelszczyzny*, Lublin 2001, s. 67.

Ryc. 6. Szkoła powszechna we wsi Binduga, elewacja północna, i południowa, APL, sygn. SPK 345, (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 6. School in Binduga, APL, sygn. SPK 345

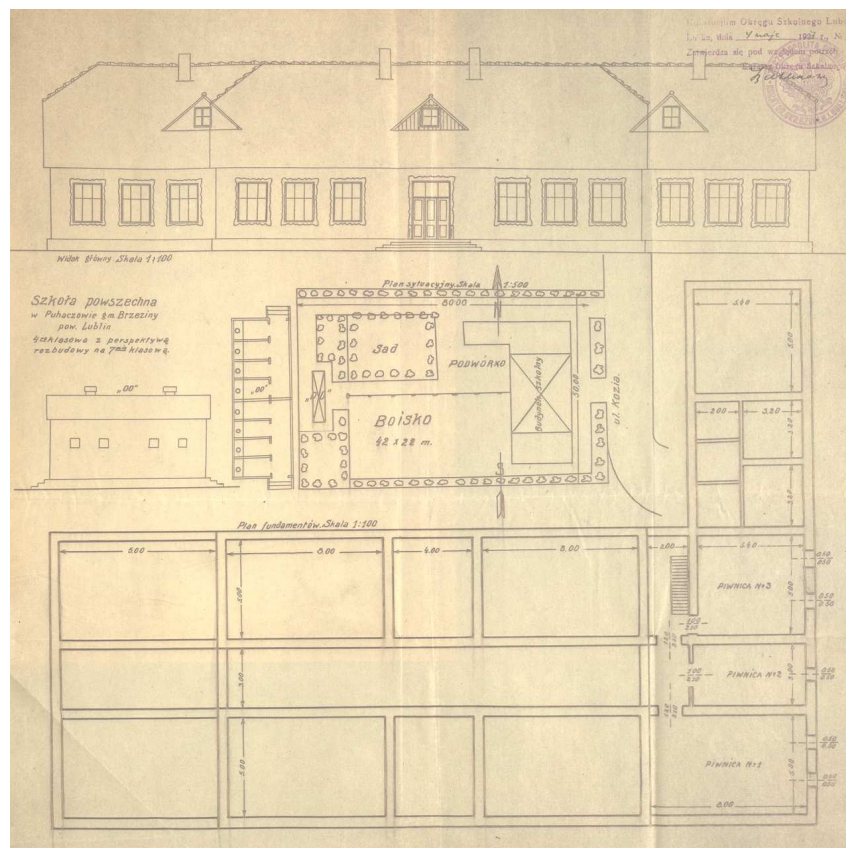
cji „miejskich” dawnego ośrodka miały to być szkoły o pełnym powszechnym nauczaniu – siedmioklasowe. Przykładem jest szkoła powszechna w Puchaczowie.

PUCHACZÓW

Projekt szkoły powszechnej w Puchaczowie został zatwierdzony w 1927 r. Przewidywał on wzniesienie drewnianego budynku siedmioklasowego przy ulicy Koziej. Parter szkoły z wejściem w fasadzie frontowej miały zajmować sale lekcyjne, położone po obu stronach szerokiego korytarza – przeznaczonego w okresie zimowym na cele rekreacyjne.

Z tyłu budynku znajdowało się drugie wejście prowadzące do osobnego mieszkania dla nauczyciela. Składało się ono z czterech pomieszczeń: sypialni, pokoju stołowego, kuchni oraz sieni. Na poddaszu zaplanowano mieszkanie dla kierownika szkoły. Zmieszczono w nim sypialnię, salon, pokój stołowy oraz kuchnię i sień. Na piętro prowadziły schody z sieni głównej szkoły.

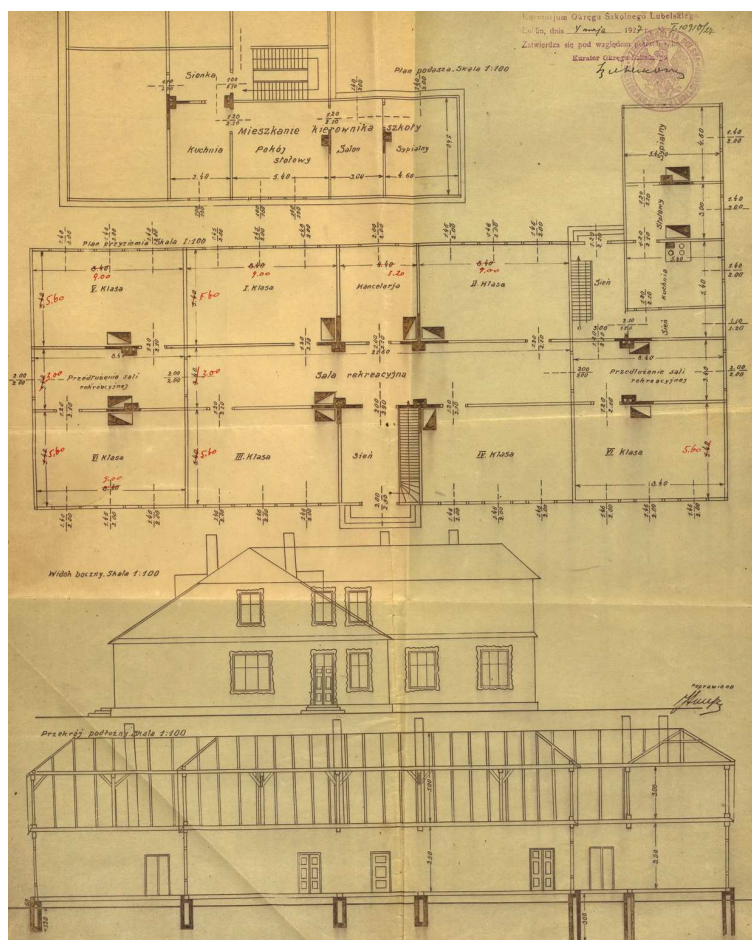
Oprócz budynku szkoły zaplanowano także jej otoczenie. Wydzielono miejsce na boisko oraz sad, a cały teren wokół szkoły miał być wg planów obsadzony wysokimi drzewami. Projektant nie zapomniał również o toaletach dla uczniów. Problem toalet był wówczas wstydlwym, ale ważnym problemem edukacji ogólnej społeczeństwa.

Ryc. 7. Szkoła powszechna w Puchaczowie gmina Brzeziny powiat Lublin. Widok główny, plan sytuacyjny, rzut fundamentów, APL sygn. SPL 1371 (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 8. School in Puchaczów in Lublin Region, APL, sygn. SPL 1371

Proces edukacji na wsiach w okresie międzywojennym obejmował w dużym stopniu naukę umiejętności praktycznych związanych z życiem codziennym. W przyszkolnych sadach i ogrodach uprawiano nowe gatunki roślin, których odmiany rozpowszechniano wśród młodzieży. Miały one uszlachetnić lokalną roślinność uprawną. W szkołach mieściły się również sale zajęć praktycznych, w których odbywały się lekcje szycia, gotowania oraz warsztaty umiejętności dla chłopców. Szkoła zajmowała się więc edukacją na wszystkich polach życia ludzkiego.

Ryc. 8. Szkoła powszechna w Puchaczowie gmina Brzeziny powiat Lublin. Rzut parteru, widok elewacji szczytowej i przekrój, APL, sygn. SPL 1371 (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 8. School in Puchaczów in Lublin Region, APL, sygn. SPL 1371

PROJEKT SZKOŁY Powszechnej Siedmioklasowej IM. SIENKIEWICZA W OKRZEI – 1927 ROK

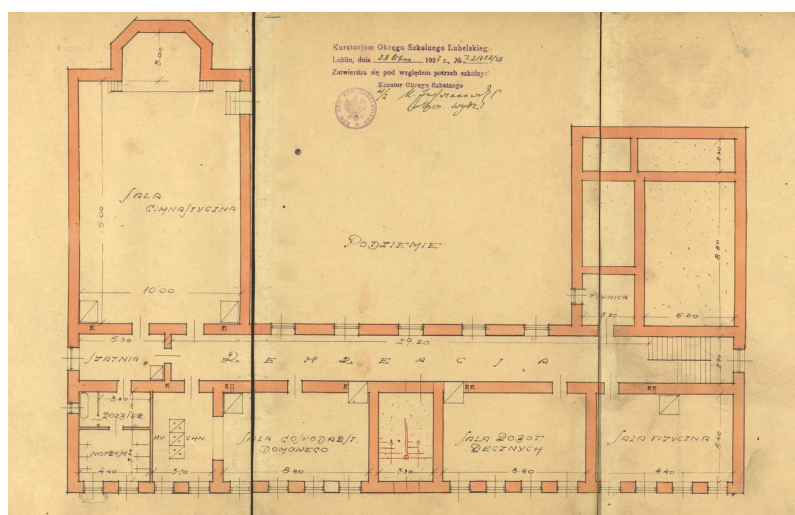
Projekt szkoły powszechnej w Okrzei zatwierdzony został w 1927 r. przez architekta powiatu łukowskiego – Bronisława Makowskiego.

Była to szkoła siedmioklasowa. Budynek, składał się z podziemia, parteru, pierwszego piętra oraz poddasza użytkowego.

W podziemnej części usytuowano salę gimnastyczną. Była to rzadkość, bo stać na nią było tylko bogate placówki. W piwnicach znajdowała się jeszcze szatnia, rozbieralnia oraz nowoczesne natryski. Dodatkowo usytuowany był tu

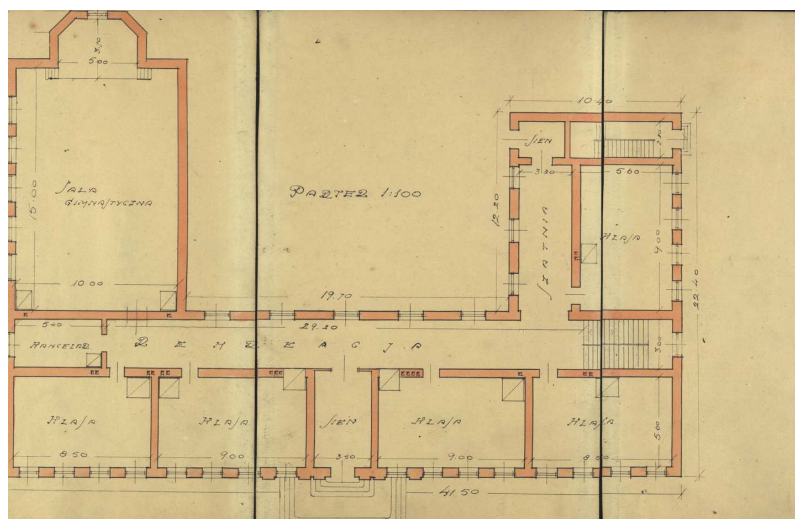
korytarz rekreacyjny, ogólnodostępna kuchnia dla uczniów i piwnica. W projekcie podziemia zlokalizowano dodatkowo trzy sale lekcyjne: fizyczną, robót ręcznych oraz salę do prac z zakresu gospodarstwa domowego.

Na parterze znajdowało się pięć sal lekcyjnych, szatnia, korytarz rekreacyjny i kancelaria. Wejście główne w fasadzie frontowej prowadziło do sieni głównej, druga sień wychodziła na boisko szkolne.

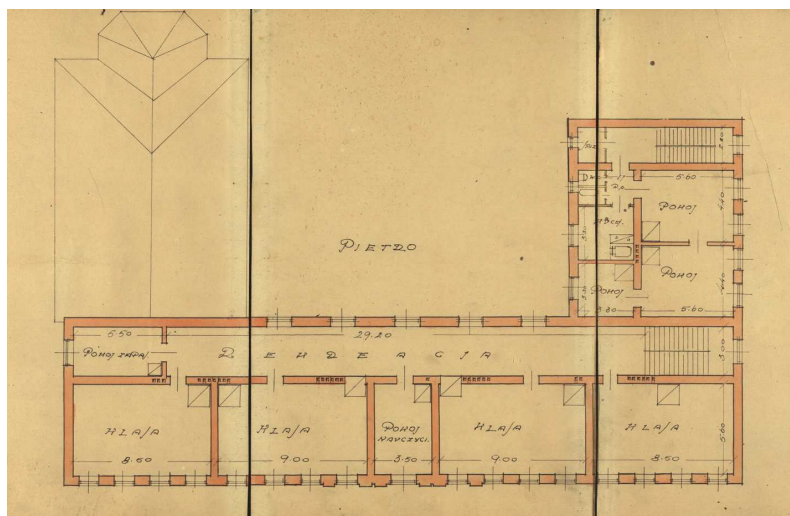
Ryc. 9. Szkoła powszechna w Okrzei, APL, sygn. SPŁ 1165 (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 9. School in Okrzeja, APL, sygn. SPŁ 1165

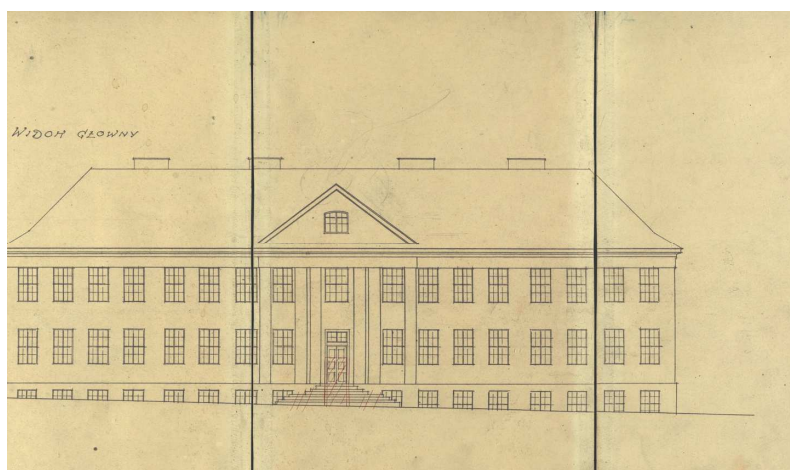
Ryc. 10. Szkoła powszechna w Okrzei, APL, sygn. SPŁ 1165 (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 10. School in Okrzeja, APL, sygn. SPŁ 1165

Ryc. 11. Szkoła powszechna w Okrzei, APL, sygn. APŁ 1165 (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 11. School in Okrzeja, APL, sygn. SPŁ 1165

Ryc. 12. Szkoła powszechna w Okrzei, APL, sygn. APŁ 1165 (opr. E. Przesmycka, E. Rzączyńska)

Fig. 12. School in Okrzeja, APL, sygn. SPŁ 1165

Na piętrze zaprojektowano mieszkanie dla nauczyciela, cztery klasy oraz pokój nauczycielski. Na użytkowym poddaszu powstały trzy pokoje oraz kuchnia z doświetleniem od strony elewacji tylnej. Szkoła usytuowana była w pobliżu kościoła przy głównej drodze biegnącej przez miejscowość, w otoczeniu pól parafialnych. Teren szkoły dobrze zagospodarowano. Posadzono sad oraz trawniki, które przecinały wydzielone alejki. Znalazło się miejsce na boisko i podwórze gospodarcze, a za szkołą, od strony pól, wygospodarowano miejsce na toalety.

WNIOSKI

Z przedstawionych projektów szkół realizowanych na początku istnienia II Rzeczypospolitej daje się zauważyć konieczność potrzeby zaspokojenia warunków bytowych miejscowych nauczycieli. Każda szkoła wyposażona jest w jedno lub więcej mieszkań przeznaczonych dla nauczycieli i ewentualnych ich rodzin. W ten sposób nauczyciel (dyrektor szkoły) stale przebywał na jej terenie i z konieczności stawał się stróżem i gospodarzem obiektu. Jednocześnie takie rozwiązania koncepcyjne istnienia i działania szkoły zwiększały liczbę „Judyków”, chcących angażować się w sprawę powszechnej edukacji ludności Rzeczypospolitej. Szkoła zapewniała nie tylko byt nauczycielowi, ale również mieszkanie i ewentualne zyski z przyszkolnych ogrodów i sadów. Miało to równoważyć stosunkowo niewielką pensję przedwojennych nauczycieli.

Budynki szkolne były wznoszone przede wszystkim praktycznie. Sale lekcyjne były dostatecznie doświetlone światłem dziennym, a tereny przeznaczone do rekreacji i ćwiczeń z zakresu wychowania fizycznego były oddzielone od terenów ościennych szpalerami drzew. Na okres zimowy przewidziano szerokie korytarze, by tam młodzież mogła uprawiać ćwiczenia gimnastyczne.

Należy podkreślić, że zamieszczone w pracy rysunki są oryginalnymi projektami zagospodarowania terenu otaczającego szkołę, jak też wykonawczymi obiektów szkolnych. Jedynie na podstawie tych rysunków, często mieszczących się na formacie A-4, majster budowlany musiał wznieść dany budynek zgodnie z posiadaną przez siebie sztuką budowlaną. W tym czasie nie było żadnych rysunków wykonawczych, projektów budowlanych, instalacyjnych itp. Te dawne projekty, które dzisiaj nazwalibyśmy, co najwyżej projektami „architektoniczno-koncepcyjnymi”, wystarczały na realizację inwestycji. Nie zawierały żadnych obliczeń wytrzymałościowych konstrukcji, ani obliczeń energochłonności, a jednak dawni fachowcy potrafili je wznosić, posługując się jedynie logiką i nabytą wcześniej wiedzą praktyczną.

ARCHITECTURE OF SCHOOLS IN BETWEEN THE WORLD WARS PERIOD
ON LUBELSZCZYŻNA

Abstract. The work shows the evolution of school buildings in between the World Wars period on Lubelszczyzna. Article contains descriptions of schools in little towns and rural area. The main types of projects situate in the school buildings flats for the teachers and take care of the surroundings of objects and sanitary subsidiaries. The studies are based on analyses of the original projects, on the grounds of which the objects were built.

Key words: architecture, educational system in Poland, 1918–1939